

Limba anti-kitsch

Radu VANCU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
 “Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
 Personal e-mail: rvancu@gmail.com

The Anti-Kitsch Language

The present article observes the nature and the scope of the instillations of the kitsch phenomenon in Romanian language – both in the spoken and in the literary one. Kitsch is usually mistakenly identified with some of the negative categories of the aesthetic canon – from the sheer ugly to the repulsive, inaesthetic, camp etc. Quite on the contrary, some theoreticians and/or practitioners of literature show that kitsch is the radical denial of the ugly and of any negative category. Thus, the article shows that Romanian language, deeply infiltrated by these ugliness and inaestheticism, is in its most anti-kitschy age.

Keywords: contemporary Romanian literature, contemporary Romanian language, kitsch, negative categories, Milan Kundera, Matei Călinescu, Șerban Foarță, Cristian Popescu

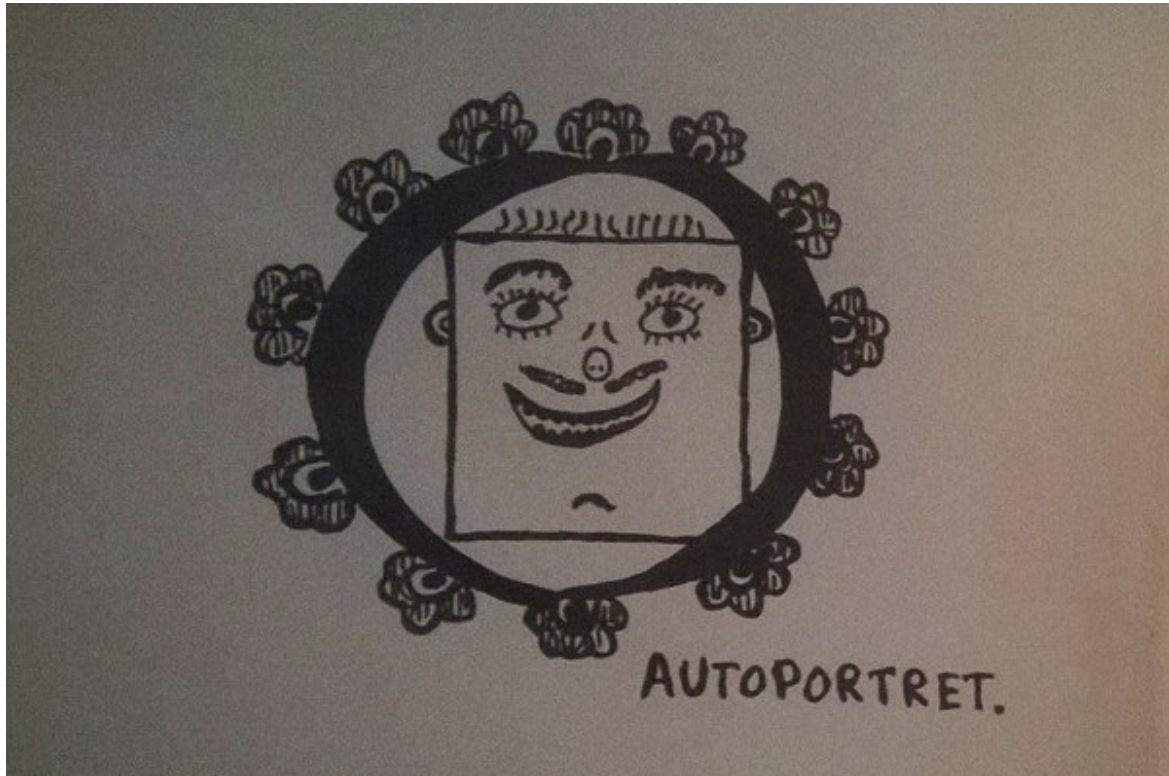

1.

Vorbind relativ recent la telefon cu Șerban Foarță, mi-am dat seama că vorbirea lui îmi aduce violent aminte de vorbirea lui Mircea Ivănescu – nu atât datorită vocii ori timbrului (complet neasemănătoare), cât grație figurilor de limbaj, micilor manierisme conversaționale, selecției ultrapersonale de vocabular, mobilității topice și sintactice, jocurilor de cuvinte desfășurându-se unul din celălalt cu o virtuozitate pe cale de dispariție. Era limpede că vorbirea acestor doi mari poeți își avea originea comună într-o perioadă extinctă a limbii române, cândva la maturarea interbelicului (în cazul lui Mircea Ivănescu) sau strict contemporană cu perioada lui de extincție (în acela al lui Șerban Foarță); în orice caz, limba română a acelei perioade era de o complexitate foarte rară azi, și de asemenea de o puritate care face limba vorbită azi să pară acoperită de un strat gros de slin și de rapăn. E, de altfel, senzația cea mai frecventă reclamată de intelectualii plecați în Occident în anii comunismului și reveniți în țară după Revoluție – anume că limba s-a murdărit, s-a pervertit, s-a stricat. Iar în deceniile post-revoluționare lamentația aceasta a devenit o modă curentă, concretizată tot mai insistent

și – în ce mă privește – tot mai iritant în acea axiomă, perpetuată mai ales de profesori autoadmirativi și de moderatorii TV cu pretenții culturale, conform căreia limba română ar fi invadată de kitsch, virusată de un spirit al kitschului căruia nimic nu-i rezistă – și care are fi un semn al unei apocalipse lingvistice și culturale iminente. Kitschul, precum cavalerii lui Dürer, ar prevesti și în același timp ar pune în practică distrugerea unei vechi lumi lingvistice bine orânduite estetic – și ar instaura haosul, anomia, glosolalia, confuzia eternă a sensurilor.

E o teorie pe care, cred că se subînțelege, nu o împărtășesc. Da, limba s-a urâțit; însă exact această urâțire evidentă a ei, această pierdere a complexității, această diminuare a unei frumuseți manifeste cândva nu doar în varianta scrisă a limbii, ci chiar și în varianta ei vorbită, uzuală, cotidiană – toate evidențele acestea sunt tot atâtea argumente împotriva tezei după care kitschul ar fi acaparat spiritul limbii. Nu e nimic paradoxal în ce spun, o să explic mai jos de ce; după cum nu e nimic optimist: nu doar că limba noastră nu s-a kitschificat, ci e chiar mai rău de atât. *Limba română se află într-un stadiu chiar mai rău decât kitschul.*

Cristian Popescu, *Autoportret*, în *Arta Popescu*

Sursă foto: <http://www.zonanoua.com/wp-content/uploads/2014/11/cristianpopescu-600x400.jpg>

Dar să luăm lucrurile pe rând.

2.

Kitschul nu e totuna cu urâtul, cu lucrul de mântuială, cu respingătorul sau cu imitația ieftină, așa cum se subînțelege în mod uzual. Nu tot ce e inestetic e kitsch; trebuie spus că, de fapt, ceea ce particularizează kitschul printre celelalte forme de eșec estetic e paradoxul că *inesteticul lui provine dintr-o excesivă voință de estetic*. Artistul kitsch produce un obiect urât tocmai din cauză că vrea să-l facă excesiv de frumos. Iar pentru a ajunge la acest exces de frumos convertit instantaneu în urâtenie, artistul kitsch exilează dintre materiile artei tot ce ar putea fi susceptibil de contaminare cu urâtul. Iată, deci, particularitatea kitschului: e o formă de urât născută pe de o parte din voința de frumos, pe de alta din exilarea urâtului dintre materiile prime ale artei.

Kitschul, așadar, e urât născut din negarea urâtului și din exaltarea excesivă a frumosului; e cea mai paradoxală dintre formele cacofonice ale artei. A scris pertinent despre asta Milan Kundera, și i-a dat o definiție memorabilă, la care se vede că ține mult, de vreme ce a inclus-o și într-un roman (*Insuportabila ușurătate a ființei*), și într-un studiu teoretic despre roman (*Arta romanului*); iat-o, în toată direcția ei: „*Le kitsch*, par essence, est la négation absolue de la merde”. Kitschul e, așadar, negarea absolută a prezenței materiilor impure în artă; artistul kitsch nu înțelege că

arta are nevoie de aceste materii, că fără ele forța artei e diminuată, și alege să se folosească în exces de materii ale frumosului – ajungând astfel la ridicol, grotesc, comic involuntar, ba chiar la urât și respingător.

Pe scurt, kitschul originează în teama artistului că opera pe care a produs-o nu e suficient de frumoasă.

Artistul kitsch, prin urmare, temându-se că icoana pe care a pictat-o nu e suficient de estetică, îi va aplica și un ancadrament din becuțe roșii și verzi care se aprind intermitent; temându-se că îngerașul de gips pe care l-a sculptat nu e îndeajuns de frumos, îi va vopsi aripioarele în roz – ba chiar, eventual, îi va aplica în cele din urmă același ancadrament din becuțe roșii și verzi care se aprind intermitent; și așa mai departe. Hybrisul kitschului e tocmai această voință excesivă de frumusețe, combinată cu ignorarea materiei prime a frumuseții (care nu e exclusiv frumosul); e un hybris care se rezolvă nu în tragic, ci în ridicol și grotesc. Și care, în fine, nu trebuie considerat exclusiv sub raport negativ – se pot concepe (ba chiar au fost concepute, există *per se*) opere literare în care kitschul e valorizat, prin savante contrapuncturi și ironii, în mod pozitiv; Matei Călinescu identifică zone de kitsch în însăși Biblia rafinementului narativ autohton care e *Craii de Curtea Veche* și, analizându-le, arată că ele intră într-o relație subtilă și necesară cu stilul de o enormă somptuozitate al cărții:

Desigur, *kitsch*-ul însuși, cu fațetele lui multiple, nu trebuie conceput în termeni exclusiv negativi, căci el poate contribui la accesibilitatea unei opere de artă care, pe de altă parte, poate da dovadă de riguroase exigențe și subtilități estetice – duse uneori până pe culmile estetismului pervers – ca în cazul atât de neobișnuit al *Crailor*. (Călinescu 2003: 307)

Fiind un urât rezultat dintr-un exces de frumos, kitschul poate fi, în mâinile unui artist serios, recuperat estetic. (Ba chiar Matei Călinescu vorbește în trecere de un „*kitsch* sublim” – dar aceasta poate fi prilejul unei alte, lungi, discuții.)

3.

Acestea fiind lămurite, e limpede acum că urâțirea limbii nu poate fi un efect al acaparării spiritului ei de către kitsch. Ba chiar dimpotrivă, straturile de slin și de mizerie acumulate peste limba română recentă ar corespunde mai degrabă unei pulsioni anti-kitsch, hiperactivă, mereu trează și vigیلă, gata oricând să destrame orice coagulare a frumosului în plan lingvistic. *Limba română de azi e vorbită mai degrabă de oameni anti-kitsch*, așa zice – iar „om anti-kitsch” trebuie înțeles aici în sensul în care Matei Călinescu, în capitolul final din *A citi, a reciti*, dedicat *Crailor de Curtea Veche* și adăugat special pentru traducerea românească a studiului său fundamental despre relectură, îl denumește pe Gorică Pirgu drept „omul anti-kitsch”, preocupat cu obstinație de distrugerea tuturor posibilităților de coagulare a frumosului, pentru a nu falsifica natura urâtă a realității:

Kitsch-ul are tendința de a „îndulci” sau „înnobila” percepția unei realități care este de multe ori nu numai colțuroasă, dură, nemiloasă, ci și dezagătătoare (...). Dacă suntem de acord cu această idee, atunci la polul opus sentimentalismului roz al *kitsch*-ului se găsesc atât sinceritatea vulgară, cât și cinismul, în măsura în care ambele reprezintă acceptarea veselă sau histrionică tocmai a scatologicului, a ceea ce e inacceptabil, revoltător, scârbos. E unul din unghiurile din care poate fi privit Pirgu. (Călinescu 2003: 309)

Prin urmare, acțiunea lui Pirgu, ca om anti-kitsch, vine exact împotriva „îndulcirii” sau „înnobilării” realității; dacă funcția kitsch-ului e de a estetiza excesiv realitatea (producând o formă paradoxală de urât), funcția anti-kitschului e, dimpotrivă, aceea de a nu estetiza ceea ce nu se cuvine (sau nu merită) estetizat. Conservând ce e respingător, păstrând nealterat tot ceea ce e alterat, omul anti-kitsch joacă un paradoxal rol etic (producător de imoralitate) – simetric paradoxalului rol estetic (producător de urâțenie) pe care-l joacă omul kitsch.

4.

La cât de evident urâtă e limba uzuală a străzilor românești, e limpede că nu poate fi cu nici un chip o limbă kitsch. Nimic din ea nu se apropie de „sentimentalismul roz al *kitsch*-ului” despre care vorbește Matei Călinescu; dimpotrivă, e o limbă „nu numai colțuroasă, dură, nemiloasă, ci și dezagătătoare”. Pe care, de altfel, vorbitorii ei nu par a avea de gând cu nici un chip să o estetizeze. Așa cum arată ea azi, limba română pare vorbită de o legiune de Gorică Pirgu, toți acceptând cu voluptate veselă scatologicul, inacceptabilul, revoltătorul, scârbosul. Limba română de azi e, de fapt, o limbă anti-kitsch, vorbită de oameni anti-kitsch, în care orice posibilitate de producere a frumosului e sistematic sabotată.

Singurele zone în care kitschul lingvistic e susceptibil de a se produce mi se par a fi exact cele mai blamate de profesorii arhiculturari – adică acelea ale rețelelor sociale, ale mesageriilor private de Facebook sau de telefonie mobilă, ale chat-urilor etc. Abia aici sunt posibile inovații de limbaj în care estetizarea excesivă să se producă. Pentru utilizatorul sau utilizatoarea acestora, de exemplu, simplul fapt de a spune convorbitorii că e frumoasă nu e suficient de perlocuționar, de convingător, de expresiv. La fel ca artistul kitsch, vorbitorul se teme că, de fapt, cuvântul „frumoasă” nu e îndeajuns de frumos. Și atunci îi spune destinatarului nu că e frumoasă, ci că e *frumy*. Eventual chiar cu inimioară roz atașată. Estetizarea excesivă e instantanee; efectul kitsch e garantat. După cum tot kitsch instantaneu generează și inovații morfo-lexicale precum *scumpik* (cu varianta *skumpy*, resimțită ca un diminutiv al diminutivului de origine), *dulcik*, *te puppy* și toate năzbâțiile acestea idiosincratice care au devenit endemice în limbajul post-adolescenților. Oricât de înduioșător de simpliste par (și sunt), ele sunt singura alternativă kitsch reală la anti-kitschul violent, colțuros, dur și nemilos al restului limbajului străzii.

Ceea ce, firește, arată unde se situează limba română de azi: între grotesc și ridicol.

5.

Limba română își trăiește cel mai anti-kitsch dintre avatarurile ei istorice. Și o face cu atâta vitalitate, încât nici un avatar kitsch nu mai pare posibil. Nici când nu se va mai vorbi la noi ca-n momentele lui Caragiale. (Dacă s-o fi vorbit cu adevărat așa vreodată). Sau ca-n poemele lui Cristian Popescu. (Nici așa nu s-a vorbit, de altfel.) Româna a ajuns limba anti-kitsch prin excelență.

Acknowledgement:

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2012-3-0411.